

УДК: 37.016:78

Ляо Бінь

Особливості формування музично-естетичної компетентності підлітків у закладах позашкільної мистецької освіти

У статті розкривається специфіка фортепіанного навчання учнів підліткового віку у позашкільних закладах мистецької освіти. Розкрито роль естетичного виховання у розширенні їх світогляду та музичної культури. Висвітлено, як психологічні особливості підлітків відповідають їх активному включенню у процес формування мистецьких знань на аксіологічних засадах. Показані можливості естетичної спрямованості фортепіанного навчання для збагачення естетичних і моральних орієнтирів, здатності створювати прекрасне.

Ключові слова: позашкільна мистецька освіта, музично-естетичні компетенції підлітків, музична культура.

Навчання музики в структурі позашкільної спеціалізованої мистецької освіти відбувається у різних країнах світу, зокрема України і Китаю, неоднозначно, але характеризується стійкими тенденціями до оновлення змісту. З'являються нові авторські програми і методики, проектується нові форми музично-естетичного виховання, багато навчальних закладів намагаються працювати у режимі інноваційних ідей, серед яких належне місце відводиться ідеям розвивального навчання. Усе це свідчить про усвідомлення тієї ролі, яку відіграє музика у формуванні людини [2].

Разом з тим, модернізація як української так і китайської системи навчання у цих закладах (зокрема в галузі фортепіанної підготовки) виявила і загострила суперечності між цілями навчання і способами їх досягнення, між завданнями, поставленими на порядок денний і застарілими музично-педагогічними технологіями, між традиційним та інноваційним у викладанні музики як мистецтва. Названі суперечності проявляються за кількома напрямками, зокрема такими: концептуальні підходи до виховання і навчання на початковому етапі музичної освіти; зміст навчально-виховного процесу у сфері фортепіанного навчання; форми і методи повсякденної музично-виконавської діяльності [1, 5].

У той же час становлення художньої свідомості учнів, розвиток їх загального світогляду, кристалізації музично-слухової сфери, музичного інтелекту відбувається довільно, часто спонтанно. Педагоги не намагаються досягти у роботі з учнями максимально розвивального ефекту, тому урок музики не перетворюється в урок мистецтва і не зв'язується з мисленням учня, а значить й з формуванням його музично-естетичної компетентності.

Основним завданням позашкільних закладів мистецької освіти є збагачення емоційно чуттєвої сфери учнів і розвиток особистісної музичної культури. Маючи певні особливості роботи, в основі якої лежить індивідуальний характер навчання, позашкільні мистецькі заклади можуть виконувати випереджальну роль у формуванні ряду якостей учнів підліткового віку, зокрема їх музично-естетичної компетентності. Однак у педагогічній науці ще недостатньо приділено уваги розкриттю специфіки діяльності позашкільних мистецьких закладів як фактору естетичного сприйняття навколишнього середовища, здатності створювати прекрасне у сфері музичного мистецтва.

Дещо в тіні залишається дослідження шляхів інтеграції музично-теоретичних предметів (сольфеджіо, музичної літератури) для формування учнівської музично-естетичної компетентності. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого теоретичного осмислення різноманітних сторін компетентнісного підходу як основи реформування мистецької освіти у позашкільних навчальних закладах. Сучасність потребує духовно розвинених особистостей, у тому числі й у музично-естетичній сфері. При цьому особлива увага приділяється залученню якомога більшої кількості учнів, особливо підліткового віку, до участі у різних видах музично-естетичної діяльності, зокрема творчих

колективах, спроможних внести значний вклад у становлення музично-естетичної компетентності підростаючого покоління.

Слід зазначити, що різні аспекти музично-естетичної компетентності неодноразово ставали предметом дослідження багатьох філософів, психологів, музикантів і педагогів. Звернення до їх наукової спадщини дозволяє простежити ретроспективу їх поглядів, зрозуміти загальні принципи та особливості формування цього феномена у різних умовах. Його розгляду як соціального явища присвячені ґрунтовні дослідження Бянь Мен, Бян Ся, М. Кагана, В. Кудіна, З. Лісси, О. Мелік-Пашаєва, Л. Столовича, А. Сохора, Р. Тельчарової, Л. Школяр. Підкреслимо, що розвиток поглядів цих дослідників перш за все пов'язаний з вивченням процесів музичного мислення, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій.

Різні аспекти теорії та практики викладання музичного мистецтва в умовах фортепіанного навчання висвітлені в науково-методичних працях і дисертаційних дослідженнях Л. Баренбойма, Б. Голешевича, Н. Гуральник, Дін Юй, Н. Згурської, Лі Лань, А. Каузової, Н. Мозгальнової, Г. Нейгауза, В.Петрушина, Г. Ципіна, В. Шульгіної, О. Щолокової, доробки яких збагатили сучасну музичну педагогіку. У їх роботах відмічається, що характерними ознаками сучасного навчання у різних ланках музичної освіти є глибока повага до учня, намагання пов'язати школу з життям, поєднання навчання з природними для учнів інтересами та переживаннями.

Серед сучасних учених, які досліджували шляхи й методи залучення учнів підліткового віку до кращих зразків музичного мистецтва, відмітимо І. Барановську, Б. Бриліна, В. Дряпіку, Л. Коваль, С. Ліпську, О. Палаженко та ін. Працюючи у різних сферах позашкільної освіти, усі вони констатують недооцінювання ролі музичної культури як фактору динамічного розвитку суспільства, наявність художньо-музичного нігілізму в середовищі підлітків відносно класичної і народної творчості. У своїх дослідженнях науковці різними засобами прагнуть показати шляхи залучення учнівської молоді до кращих зразків мистецтва. Їхні рекомендації та представлена методика у цьому плані заслуговують на увагу. Проте актуальність даної проблеми потребує подальшого її вирішення саме в плані розкриття можливостей позашкільної мистецької освіти для формування музично-естетичної компетентності учнів підліткового віку, зважаючи на їх вікову психологію та особливості навчання у фортепіанному класі мистецьких позашкільних закладів освіти.

Отже, позитивно оцінюючи здобутки вище зазначених науковців слід зауважити, що проблема формування музично-естетичної компетентності учнів підліткового віку залишається недостатньо вивченою, а існуючі роботи в галузі методики викладання музичного мистецтва розкривають лише деякі її аспекти. Йдеться, насамперед, про обґрунтування і визначення змісту музично-естетичної компетентності підлітків в умовах позашкільної спеціалізованої освіти, з'ясування можливостей її формування на різних етапах навчання. Оскільки ця проблема не знайшла достатнього висвітлення в науковій літературі, вважаємо за доцільне обґрунтувати змістову характеристику музично-естетичної компетентності учнів підліткового віку в умовах позашкільних спеціалізованих навчальних закладів.

Сьогодні компетентнісний підхід вважається головним напрямком у реформуванні вітчизняної шкільної освіти. Його основні позиції розкриті у багатьох наукових працях. Зокрема, суттєві аспекти формування компетентної особистості розкриті у працях Н. Бібік, В. Бондаря, О. Биковської, О. Локшина, О. Савченко, А.Хуторського, С.Шишова. Важливою особливістю такої особистості стало забезпечення її інтегративними конструктами – компетентністю і компетенціями. У психолого-педагогічних дослідженнях вони розглядаються як ступінь сформованості у особистості загального комплексу знань, умінь, навичок і досвіду, що забезпечує виконання її діяльності. При цьому динаміка тлумачення поняття “компетентність” простежується від фіксації якості освоєння результатів змісту освіти через предметні знання, уміння і навички до виокремлення особистісного її аспекту – формування мотивацій, потреб та інтересів.

Компетентнісна спрямованість навчання на перше місце висуває не поінформованість учня, а його вміння вирішувати проблеми на практичному рівні. За визначенням дослідників, найбільшу значущість компетентність набуває у сфері самостійної пізнавальної діяльності, яка засновується на вмінні знаходити знання з різних джерел інформації. Особливістю такої діяльності стає не засвоєння готових знань, а те, що учень сам формує свої знання, необхідні для вирішення конкретних проблем. За таким підходом його навчальна діяльність набуває дослідницького і перетворювального характеру, стає синтезом когнітивного, предметно-практичного і особистісного досвіду.

Компетентне ставлення учня до своєї навчальної діяльності означає потребу в самопізнанні й самореалізації, адже сьогоднішній учень – це індивід, який перебуває у стані постійних динамічних змін щодо усвідомлення різноманітних, зокрема й мистецьких явищ. Враховуючи ці позиції, поняття “компетентність” в галузі музичної освіти доцільно розглядати з гуманістичних позицій. Тим самим ми підкреслюємо його орієнтацію на духовні структури особистості, на індивідуальне переживання чуттєвого досвіду, втіленого в творах музичного мистецтва. Отриманий духовний досвід реалізується у таких напрямках музичної діяльності учня: комунікативній, пізнавальній, аксіологічній і операційній, а духовно-ціннісний характер відповідних знань набуває різноманітних форм: метафоричних, поетичних, мистецтвознавчих тощо.

Разом з тим, естетична культура у наукових дослідженнях представлена як здатність і вміння відчувати свою причетність до світу, змістовно переживати і ціннісно виражати повноту та багатомірність цих відношень. При цьому специфіку естетичного відношення характеризує своєрідність змісту цих відношень, характер їх розгортання та механізм здійснення, що й визначає їх сутність. До таких характеристик відносяться, по-перше, цілісність, комплексність, всеохоплюючий характер даного відношення, яке може реалізовуватися частково – наприклад, тільки раціонально або тільки чуттєво. По-друге, це відношення, в якому принципове і конструктивне значення має якість не тільки об’єктивної, а й суб’єктивної сторони.

Для естетичної культури характерні ті ж проблеми і колізії, як і культури в цілому, але вирішуються вони у сфері досвіду, який переноситься в естетичну площину. Таким чином, естетична культура – це вміння розшифровувати естетичний досвід, без нього неможливо правильно побачити і оцінити загальну перспективу розвитку свого перебування у світі. Визначити тенденції загального процесу своєї взаємодії з ним, адекватно корегуючи проміжні результати.

Естетична культура передбачає змістовно збагачену, духовно ушляхетнену діяльність почуттів і наявність розвинутих, витончених форм їх вираження. Це й надає якісне розширення уявлень щодо дійсності, оскільки розширюється сама можливість і готовність сприймати світ у його різноманітних проявах. Естетична культура стає так би мовити показником здатності до тонкої кореляції між світом зовнішнім, від якого відштовхується сприймання, і світом внутрішнім, в якому розгортається це переживання. Це особливий спосіб уявлення зовнішнього світу у внутрішньому світі і заснований на цьому особливий спосіб розмежування цих світів. Розвиток естетичної культури дозволяє говорити про формування нового складу світосприйняття, світовідчуття і оцінювання, стаючи характеристикою ціннісних основ внутрішнього світу людини.

Таким чином, характеризуючи естетичну культуру з точки зору її еволюційного значення для людини, можна сказати, що естетична культура у сукупності зв’язаних з нею феноменів є особливим рівнем всеохоплюючого ставлення до світу, зумовленого ціннісно орієнтованою здатністю людини за допомогою розвинутої і розумної чуттєвості осягати дійсність в цілому, в її гармонії і порядку, формувати цілісний образ дійсності. Здатність до такого цілісного сприйняття дійсності в її образному відображенні допомагає людині виживати і, збагачуючи та уточнюючи естетичний зміст її відношення до світу, стає фактором утвердження в ньому.

Таке ставлення до дійсності виражається в діяльності людини, яка здійснюється на предметному і мотиваційному рівнях у ідеальному і матеріальному планах. Специфіка сприйняття, способи мислення і оцінки виражаються у способах діяльності і характері продуктів цієї діяльності, будь то мистецтво чи споглядання ландшафту. Специфічний характер процесів осмислення і вираження світу, себе в ньому, продуктах своєї діяльності, який визначає особливий спосіб роботи з дійсністю, утворює новий аспект, нову грань засвоєння людиною навколишньої дійсності у всьому її багатстві і могутніх потенціях.

Розглядаючи обидва феномена в одному ракурсі, можна говорити про "музично-естетичну компетентність" і обґрунтувати її з широких методологічних і соціально-культурних позицій. Таким чином, на думку О.П. Щолокової, особливість цього поняття полягає не тільки у передачі певного змісту і формуванні відповідних вмій і навичок, а, перш за все, у розвитку творчої індивідуальності та моральної свідомості, тобто у поступовому духовному зростанні [Щ].

Зазначимо, що педагогічний процес у спеціалізованих мистецьких закладах має суттєві відмінності та відтінки, зумовлені індивідуалізацією і певним академізмом навчання. Відбиток на навчально-виховний процес накладає і вікова належність учнів. Практика показує, що позашкільні спеціалізовані мистецькі заклади найбільш приваблюють учнів молодшого і підліткового віку. При цьому особливої уваги потребують саме учні підліткового віку.

Психологи вважають, що підлітковий вік є переломним у житті дитини. У цей період кардинально змінюється поведінка дітей. Багато з них стають грубими, неслухняними, ігнорують настанови старших, не підкоряються їм, а роблять все по-своєму, вимагаючи визнати їхню самостійність. У той же час зростає прагнення до самоактуалізації, розвивається здатність до усвідомлення свого внутрішнього світу, особистісних якостей, підвищується суспільна активність. Все це спонукає підлітка до творчої діяльності, до пошуку реалізації своїх здібностей [5, с. 138].

У позашкільній спеціалізованій мистецькій освіті, в якій належного значення надається варіативному навчанню, в учнів підліткового віку створюються умови для отримання знань, вмій і навичок, адекватних рівню їхнього особистісного розвитку, можливість реалізувати індивідуальні здібності. Тобто правильна організація системи навчання у цих закладах здатна сформувати свідоме прагнення дітей до цінностей музичного мистецтва, до розуміння й переживання його краси.

Отже, аналіз виконавської діяльності в процесі навчання гри на фортепіано в умовах спеціалізованих навчальних мистецьких закладів дозволяє стверджувати, що музично-естетичну компетентність учнів підліткового віку доречно розглядати як інтегративну якість, яка містить емоційно-почуттєвий, когнітивний, комунікативний, творчо-діяльнісний компоненти. У процесі навчання ці компоненти набувають нових якостей і специфічних особливостей, тому розглянемо їх зміст докладніше.

Ми вважаємо, що в цій складній структурі першочергове місце належить емоційно-почуттєвому компоненту, оскільки для учнів підліткового віку емоції стають одним з найважливіших механізмів психічної діяльності та поведінки. Вони мають чітко виражений конкретно-ситуативний характер, тобто виражають ставлення учня до певної ситуації і власних проявів у цій ситуації.

У психологічній літературі підкреслюється важливість урахування всього спектру естетичних почуттів під час сприймання музики. Зокрема вчені (І. Джидарьян, Л. Виготський, В. Маляко, Є. Назайкінський) зазначають, що естетичне почуття розвивається разом з чуттєвим досвідом особистості. Саме в ньому концентрується естетичне переживання завдяки засвоєним особистістю цінностям. Слуховий досвід, прикрашений естетичними емоціями, регулює почуття, привносить до них справжнє естетичне переживання.

Особливістю емоційних переживань у підлітковому віці є те, що вони утворюють конгломерат різних емоцій. В результаті музично-виконавської діяльності підлітки

отримують емоційний досвід, який разом із знаннями та вміннями стає передумовою музично-естетичної компетентності як загальної характеристики особистості.

Разом з тим дослідники наполягають на тому, що цілеспрямований емоційний розвиток підлітків вимагає вироблення еталонів, критеріїв цінності художніх творів, що надасть можливість вирізняти власні уподобання у виборі музичних творів. Це зумовлено тим, що у цьому віці всі психічні процеси є емоційно-забарвленими. Тому надзвичайно важливо розвивати емоційну сферу учня, збагачувати її новими враженнями.

Розглядаючи зміст наступного, когнітивного компоненту зазначимо, що особистісний розвиток учнів у класі фортепіано відбувається перш за все у творчому процесі пізнання музичного мистецтва, зокрема проникнення в художньо-образний зміст твору, виявлення його стильових і жанрових рис, усвідомлення закономірностей музичного втілення образно-сміслових явищ.

Цей процес пов'язаний із загальним розвитком учня і реалізується на інтелектуальному рівні шляхом розумових операцій. Підкреслимо, що такі видатні музиканти і педагоги як Й. Гофман, О. Гольденвейзер, Г. Нейгауз, С. Савшинський, Б. Міліч, Г. Ципін та інші) завжди приділяли значну увагу активізації інтелектуальної сфери своїх учнів, формуванню їх художнього мислення. Так, за переконанням Г. Ципіна, загальний музичний розвиток є багатограним і складним процесом. Одна з найважливіших його сторін зв'язана з розвитком комплексу спеціальних здібностей (музичний слух, чуття музичного ритму, музична пам'ять). Але, підкреслює вчений, розвиток учня не зводиться тільки до виявлення й кристалізації його спеціальних здібностей. Не менш суттєвими в плані загального музичного розвитку є й ті метаморфози, внутрішні зрушення, які відбуваються у сфері музичного мислення та художньої свідомості учнів. Автор зауважує, що опрацювання нотного тексту через його осмислення, поглиблене усвідомлення стилістичних і формоутворювальних особливостей прокладає шлях до інтерпретації музичного твору [4].

Разом з тим, когнітивний компонент передбачає системне набуття знань та переконань в галузі музичного мистецтва, які забезпечують набуття певного комплексу умінь і навичок, а відтак і формування музично-естетичної компетентності підлітків у процесі фортепіанного навчання.

Слід зазначити, що музично-виконавську діяльність учнів важливо спрямовувати на сприймання музики іншим слухачем, що визначає її комунікативну сутність. Особливо яскраво така діяльність проявляється у колективних формах музикування. Гра в ансамблі найкраще дисциплінує ритміку учня, удосконалює вміння читати з нотного аркуша, його специфіка потребує більш глибокого, причому не тільки індивідуального, а й синтезованого у колективне звучання, розуміння змісту твору, що виконується.

Ансамблеве музикування вчить слухати партнера, викликає у підлітків величезний інтерес, сприяючи встановленню позитивної атмосфери на уроках, створенню ситуації успішного виконання музичних творів.

Отже, діяльність в ансамблевому музикуванні можна розглядати як оптимальне середовище для формування музично-естетичної компетентності учнів підліткового віку. Саме тут вона набуває творчого характеру.

Творчо-діяльнісний компонент музично-естетичної компетентності підлітків спрямований на організацію навчання у класі фортепіано і домашньому музикуванні. Цю позицію ми підкріплюємо думкою Г.Ципіна, який зазначав: «творчість у практичній діяльності музиканта може проявлятися в багатьох аспектах, зокрема таких як нестандартний підхід до вирішення виконавських проблем, що виникають в процесі навчання; в розробці власних методів роботи над музичним твором; виборі інноваційних форм, прийомів і засобів проведення занять, в умінні бачити альтернативні варіанти вирішення однієї й тієї проблеми» [4, 42-54]. За переконанням вченого, одним із джерел творчого виконання музичного твору є його яскраве сприйняття і переживання, яке засновується на художньо-образному змісті. Відтак, чим глибше учень розуміє творчий задум, більш емоційно і обґрунтовано оцінює його

естетичні властивості, тим повніше він зможе передати свої суб'єктивно-емоційні враження в реальному звучанні.

Безумовно, формування виділених компонентів є складним процесом і може здійснюватися протягом декількох етапів, кожен з яких має свою мету і завдання. Тільки поступове вирішення усіх передбачуваних завдань з використаннями евристичних методів навчання дозволить певною мірою сформувати музично-естетичну компетентність підлітків у процесі фортепіанного навчання.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу ключового поняття нашого дослідження зазначимо, що навчання підлітків у класі фортепіано, яке передбачає поетапність розвитку емоційно-чуттєвого досвіду, когнітивних і комунікативних якостей, а також творчої активності, стає важливою передумовою формування їх музично-естетичної компетентності.

Література

1. Бянь Мэн. Очерки становления и развития китайской фортепианной культуры. Пекин, Хуа Юе, 1996. – 181 с.
2. Голешевич Б.О. Пути совершенствования музыкального образования школьников // Наукові записки НДУ імені М.Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2004. – №2. – С.168-171.
3. Гу Юфэй. Фортепианное преподавание / Гу Юфэй. – Наньцзин. – Изд. Педагогического университета Наньцзин, 2001. – 115 с.
4. Цыпин Г. М. Музыкально-исполнительское искусство: теория и практика / Г. М. Цыпин. – СПб. : Алетей, 2001. – 319 с.
5. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка: підручник / В.Д. Шульгіна. – К. : ДАККіМ, 2005. – 271 с.
6. Щолокова О.П. Компетентнісна парадигма мистецької освіти // Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей. – Чернівці: Зелена Буковина. – Вип. 3. – 2011. – С. 24-29.

Ляо Бін – аспірантка факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Liao Bing

Features of the formation of musical and aesthetic competence of adolescents at establishments of extracurricular arts education

The specifics of piano teaching of adolescent learners at establishments of extracurricular arts education is revealed. It is noted that the modernization of Ukrainian and Chinese educational system has exacerbated the contradictions between the objectives of education and the methods of their achievement, between the tasks set and the old musical and educational technologies. Therefore, the formation of the arts consciousness of pupils, the development of their musical worldview, the crystallization of the musical-auditory sphere are occurring arbitrarily.

Appeal to the works of modern scientists showed that their scientific interests are aimed at studying the processes of musical thinking, aesthetic tastes and value orientations. In this regard, the article examines the problem of the formation of musical and aesthetic competence of adolescents on the basis of the competency approach.

Analysis of performing activity in the process of learning to play the piano in the conditions of specialized art schools suggests that the musical and aesthetic competence of adolescent learners can be viewed as an integrative quality that includes emotional and sensual, cognitive, communicative and creative activity components.

In the process of learning, these components acquire new qualities and specific features. In this complex structure, the primary place belongs to the emotional-sensory component, since for adolescent learners emotions become one of the most important mechanisms of mental activity and behavior. They have a clearly defined concrete situational character, the test express the attitude of pupils to a particular situation and their own manifestations in this situation.

The selection of the cognitivist component shows that the individual development of learners in the piano class occurs in the creative process of learning musical art, penetrating the artistic and imaginative

content of the work, identifying its stylistic and genre features, understanding the laws of musical embodiment of figurative and semantic phenomena.

The communicative component shows that it is important to direct the musical performance of learners to the perception of the music by another listener, which determines its communicative essence. This activity is especially vividly manifested in collective forms of playing music. Creative activity component of the aesthetic competence of adolescents aimed at organizing training in the class of piano and home music. The formation of the selected components is considered as a complex process that takes place over several stages, each of which has its own purpose and tasks.

Keywords: extracurricular art education; musical and aesthetic competencies of adolescents; musical culture.

References

1. Byan, Men. (1996). *Ocherki stanovleniya i razvitiya kitayskoy fortepiannoy kultury. [Essays on the formation and development of Chinese piano culture]*. Beijing, Hua Yue. 181 p. [in Russian].
2. Goleshevich, B.O. (2004). Puti sovershenstvovaniya muzykalnogo obrazovaniya shkolnikov [Ways to improve the musical education of schoolchildren]. *Naukovi zapiski NDU imeni M. Gogolya. Psikhologo-pedagogichni nauki, (2004), No 2*. PP. 168-171. [in Russian].
3. Gu, Yufey. (2001). *Fortepiannoe prepodavanie. [Piano Teaching]*. Nantszin: Nanjing Pedagogical University Publishers. 115 p. [in Russian].
4. Tsypin, G.M. (2001). *Muzikalno-ispolnitelskoe iskusstvo: teoriya i praktika. [Musical Performing Art: Theory and Practice]*. St. Petersburg: Aleteyya. – 319 p. [in Russian].
5. Shulhina, V.D. (2005). *Ukrainska muzychna pedahohika [Ukrainian Music Pedagogy]*. Kyiv: DAKKiM. 271 p. [in Ukrainian].
6. Shcholokova, O.P. (2011). Kompetentnisna paradyhma mystetskoi osvity. [The Competence Paradigm of Arts Education]. *Pedahohichna maisternist yak systema profesiino-mystetskykh kompetentnostei, Vol. 3, (2011)*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. PP. 24-29. [in Ukrainian].

Liao Bing, Postgraduate Student at the Faculty of Arts named after Anatolii Avdiievskyi, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)